

PAKİSTAN
Tarım Sektörü
Ülke Yatırımcı Rehberi

2024

PAKİSTAN

Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	2
GENEL BİLGİLER	3
EKONOMİK GÖSTERGELER	4
LOJİSTİK	4
HUKUKİ ALTYAPI	5
TERCİHLİ TİCARET ANLAŞMALARI	6
BAŞLICA ULUSLARARASI ÜYELİKLER	6
PAKİSTAN PAZARINA ERİŞİM DURUMU	7
TARIM SEKTÖRÜ	8
İKLİM	12
TOPRAK ÖZELLİKLERİ VE ARAZİ KULLANIMI	13
ARAZİ KULLANIMI	14
BAŞLICA TARIM ÜRÜNLERİ	15
BİTKİSEL ÜRETİM	17
EKİM ALANLARI	17
BİTKİSEL VERİM	20
ÜRETİM MİKTAR	23
HAYVANSAL ÜRETİM	25
ÜRETİM MİKTARI	25
HAYVAN VARLIĞI	27
ORMAN ÜRÜNLERİ ÜRETİMİ	28
DIŞ TİCARET	30
DIŞ TİCARET ORTAKLARI	30
PAKİSTAN'IN İHRAÇ ETTİĞİ İLK 10 TARIM ÜRÜNÜ	31
PAKİSTAN'IN TARIM ÜRÜNÜ İHRAÇ ETTİĞİ İLK 10 ÜLKE	31
PAKİSTAN'IN İTHAL ETTİĞİ İLK 10 TARIM ÜRÜNÜ	32
PAKİSTAN'IN TARIM ÜRÜNÜ İTHAL ETTİĞİ İLK 10 ÜLKE	32
ORMAN ÜRÜNLERİ İTHALATI	33
ORMAN ÜRÜNLERİ İHRACATI	33
TÜRKİYE-PAKİSTAN TİCARETİ	34
TÜRKİYE'NİN PAKİSTAN'A İHRAÇ ETTİĞİ İLK 10 TARIM ÜRÜNÜ	34
TÜRKİYE'NİN PAKİSTAN'A İTHAL ETTİĞİ İLK 10 TARIM ÜRÜNÜ	35
TÜRKİYE'DEN PAKİSTAN'A İHRAÇ POTANSİYELİ YÜKSEK ÜRÜNLER	36
YATIRIM ORTAMI	37
BANKACILIK	39
VERGİLENDİRME	41
KAYNAKÇA	42

KISALTMALAR

ADB	: Asian Development Bank	Asya Kalkınma Bankası
ASEAN	: Association of Southeast Asian Nations	Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği
D-8	: Developing 8	Gelişen 8 Ülke Teşkilatı
ECO / EİT	: Economic Cooperation Organization	Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
FAO	: Food and Agriculture Organization	Gıda ve Tarım Örgütü
IBRD	: International Bank for Reconstruction and Development	Uluslararası Yeniden Yapılandırma ve Kalkınma Bankası
ICO	: Islamic Cooperation Organization	İslam İşbirliği Örgütü
IDA	: International Development Association	Uluslararası Kalkınma Birliği (Dünya Bankası)
IDB	: Islamic Development Bank	İslami Kalkınma Bankası
IFC	: International Finance Corporation	Uluslararası Finans Kurumu
ILO	: International Labor Organization	Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF	: International Monetary Fund	Uluslararası Para Fonu
IOC	: International Olympic Committee	Uluslararası Olimpiyat Komitesi
MNJTF	: Multinational Joint Task Force	Çok Uluslu Ortak Görev Gücü
SAARC	South Asia Regional Cooperation Organization	Güney Asya Bölgesel İşbirliği Teşkilatı
SCO	: Shanghai Cooperation Organization	Şangay İşbirliği Örgütü
UN	: United Nations	Birleşmiş Milletler
UNESCO	: The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
UPU	: Universal Postal Organization	Evrensel Posta Birliği
WHO	: World Health Organization	Dünya Sağlık Örgütü
WTO / DTÖ	: World Trade Organization	Dünya Ticaret Örgütü

GENEL BİLGİLER

Resmi Adı	Pakistan İslam Cumhuriyeti
Nüfus bilgisi ve istihdam verileri	252.363.571 (2022) İşgücü: Tarım %37 Sanayi %25 Hizmet %38
Dil (Resmi diller)	İngilizce, Urduca
Yüzölçümü	881.913 km ²
Başkenti	İslamabad
Başlıca Şehirleri	Karaçi, Lahor, Faysalabad, Haydarabad, Ravalpindi
Yönetim Şekli	Parlamente Demokrasi
Devlet Başkanı	Asif Ali ZERDARİ
Başbakan	Shehbaz SHARIF
Siyasi ve İdari Yapısı	Pakistan İslam Cumhuriyeti, parlamente demokratik sistemle yönetilmekte olup, dört eyaletten oluşan federal bir yapıya sahiptir.
Genel Güvenliği	<p>Pakistan'ın çeşitli terör gruplarına yönelik mücadelesi uzun yıllardır devam etmektedir. Geçtiğimiz yıllara nazaran son yıllarda genel güvenlik ortamının iyileştiği söylenebilir de gerek askerleri gerek sivilleri hedef alan terör eylemleri gündeme gelmeye devam etmektedir. Öte yandan, Karaçi başta olmak üzere ülke genelinde suç oranlarının son yıllarda arttığı gözlemlenmektedir.</p> <p>Buna ilaveten, siyasi istikrarsızlık Pakistan iç siyasetinin belirleyici karakteri olmayı sürdürmektedir. Bugüne kadar hiçbir hükümet, olağan görev süresini tamamlayamamıştır.</p> <p>Ayrıca Hindistan ile Pakistan arasındaki sınır anlaşmazlıkları devam etmektedir ve bu durum bir sıcak çatışma riskinin daima gündemde kalmasına yol açmaktadır.</p>
Coğrafi Konumu	Pakistan'ın kuzeydoğusunda Çin, kuzeybatı ve batısında Afganistan, doğusunda Hindistan ve güneybatısında İran yer almaktadır. En yüksek noktası, 8.611 metre ile dünyanın ikinci en yüksek zirvesi olan Himalayalar'daki K-2 Godwin Austen Zirvesi'dir.

Kaynak: (Anonim a, 2022)

EKONOMİK GÖSTERGELER

GSYİH (Satın alma gücü paritesi)	340,64 Milyar \$
Ülkenin ekonomik büyüme hızı	%2,5 (IMF tahmini, 2024)
Kişi başına düşen milli geliri	1.471 \$ (IMF tahmini, 2023)
Tüketici fiyat enflasyonu	%23,6 (IMF tahmini, 2024)
İhracat/ ithalat	İhracat: 31,2 Milyar \$/ İthalat: 71,1 Milyar \$
İşsizlik oranı	%8 (TB tahmini, 2024)
İşgücünün sektörel dağılımı (%)	Tarım %37 Sanayi %25 Hizmet %38
İnsani gelişmişlik endeksi	0,557 (HDI değeri) / 161. Sırada (191 ülke arasında) (2022 WB)
Dünya Bankası iş yapma kolaylığı endeksi	108. sırada (190 ülke arasında) (2020 WB)
Ekonomik serbestlik endeksi	123. Sırada (165 ülke arasında (Fraser Institute)
Küresel rekabetçilik açısından durumu	110. Sırada (141 ülke arasında)
GSYH'nin sektörel dağılımı	Tarım %24,4 Sanayi %19,1 Hizmetler %56,5
Asgari ücret/ tarımsal asgari ücret	144 \$ / 125 \$ (Pencap Eyaleti)
Doğal kaynakları	Doğalgaz, petrol, kömür, kromit, kireçtaşı, alçıtaşı.
Başlıca tarımsal üretim	Şeker kamışı, manda sütü, buğday, süt, pirinç, mısır, patates, pamuk, mango, guava.

LOJİSTİK

Havalimanı sayısı ve ihracat ithalat gümrük kapısı sayısı	Ülkedeki beş deniz limanı ile on Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü ICAO koduna sahip ticari havalimanı Pakistan'ın lojistik ağının önemli ayaklarını oluşturmaktadır.
Denizle olan bağlantısı (kıyısı var/yok)	Güneyinde Umman Denizi vardır.
Limana bağlantısı (Limana var/yok),	Muhammed Bin Kasım, Karaçi, Hub Belucistan, Gvadar ve Gadani

Kaynak: (Anonim a, 2022)

HUKUKİ ALTYAPI

Tarımsal İşbirliği Anlaşmaları

Anlaşmanın Adı	İmza Tarihi/Yeri	RG Tarih/No
Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Pakistan İslam Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Tarım Alanında Teknik, Bilimsel ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması	29.07.2004	04.11.2007/26690
Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Pakistan İslam Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Tarım Dayalı Endüstriler Alanında İşbirliği Konulu Mutabakat Zaptı	31.03.2010	13.11.2010/27758
Türkiye Cumhuriyeti Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ile Pakistan İslam Cumhuriyeti Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Arasında Hayvan Sağlığı Alanında İşbirliği Konulu Mutabakat Muhtırası	7.12.2010	
Türkiye Cumhuriyeti Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ile Pakistan İslam Cumhuriyeti Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Arasında Bitki Koruma ve Karantina Alanında İşbirliği Mutabakat Muhtırası	7.12.2010	----
Türkiye-Afganistan-Pakistan Ekonomik ve Ticari İşbirliği Mutabakat Zaptı	12.12.2012	12.04.2013/28616
Türkiye-Pakistan Serbest Ticaret Alanı Tesis Eden Çerçeve Anlaşma	22.03.2016	31.07.2017/30140
Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Pakistan İslam Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Ormancılık Alanında İşbirliği Anlaşması	23.02.2017	----

Kaynak: (TOB, 2022), (Resmî Gazete, 2022)

TERCİHLİ TİCARET ANLAŞMALARI

Ülke Adı	Yürürlük Tarihi
Hindistan	12.07.2000
Çin	19.06.2002
İran	15.01.2003
Afganistan	15.10.2007
Türkiye	01.05.2023

Kaynak: DTÖ, 2024

BAŞLICA ULUSLARARASI ÜYELİKLER

İkili, bölgesel, çoklu ve çok taraflı ticari ilişkiler

DTÖ Üye Ülkeleri ile 1 Ocak 1995 tarihli Ticaret Anlaşması mevcuttur.

Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru (CPEC) 2015

Üyesi olduğu başlıca uluslararası kuruluşlar

Birleşmiş Milletler (BM), İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT), Asya Kalkınma Bankası (ADB), Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT), Gelişen Sekiz Ülke Teşkilatı (D-8), İngiliz Uluslar Topluluğu, Güney Asya Bölgesel İşbirliği Teşkilatı (SAARC), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (UAEA), Uluslararası Denizcilik Örgütü (IMO), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Şanghay İşbirliği Örgütü / Gözlemci Üye (ŞİÖ), Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği / Diyalog Ortağı (ASEAN), Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü'nün (ICAO).

Kaynak: (Dışişleri Bakanlığı, 2022)

PAKİSTAN PAZARINA ERİŞİM DURUMU

2015 yılı itibariyle Pakistan hükümeti, toplam yıllık kârları 500 milyon rupi olan şirketler ve bankalar için "süper vergi" adı altında yeni bir vergi uygulamaya başlamıştır. Süper vergi, bankalar için yüzde 4, diğer şirketler için yüzde 3 oranındadır. O dönem güvenlik güçlerinin ülke içerisindeki terör örgütleri ile mücadelesine maddi destek sağlama amacıyla başlatılan bu uygulama, ülkede güvenlik anlamında istikrarın büyük ölçüde sağlanmış olmasına rağmen hâlâ devam etmektedir. Ancak bu vergi uygulamasının şirketler için 2020 mali yılı bitimiyle birlikte sona erdirilmesi, bankalar için 2021 itibariyle yüzde 2'ye çekilmesi planlanmaktadır.

Pakistan'da yabancı şirketler ülke içerisindeki gelirleri üzerinden vergiye tabi olurlarken, yerel şirketler ise tüm dünyadaki faaliyetlerinin tamamı üzerinden vergi ödemektedirler. Şahısların ödedikleri gelir vergisi, en üst dilimde yer alan ve yılda 8 milyon rupinin üzerinde geliri olan kişiler için yüzde 25 seviyesinde uygulanmaktadır. En düşük vergi diliminde uygulanan oran ise yüzde 2'dir. İslamabad'daki federal hükümet şahıslardan gelir vergisi tahsil ederken, emlak vergileri ve arsa ile binalar üzerinden alınan sermaye kazanç vergileri eyaletler tarafından tahsil edilmektedir. Pakistan'da vatandaşları ile birlikte ülkede bir mali yıl içerisinde 183 günün üzerinde ikamet eden yabancılar da vergilendirme açısından yerleşik vergi mükellefi olarak kabul edilirler.

Tarımsal sektörün en yoğun olduğu Pencap eyaletinde vergiler sahip olunan arazi veya gelire dayalı olarak (hangisi daha yüksekse) toplanmaktadır. Bu çerçevede, 400.000 PKR'ye kadar olan tarımsal gelirlere veya 12,5 akreye kadar olan tarım arzisinden vergi alınmamaktadır. 12,5 akreden büyük araziler için akre başına vergi 300 PKR ile 500 PKR arasında değişmektedir. Tarımsal gelire dayanarak hesaplanan vergilerde ise, yıllık 400.000 PKR üzeri gelirlere vergi miktarı 1000 PKR'den başlayarak artan oranda yükselmektedir (en yüksek oran 4,8 milyon PKR ve üzeri gelirler için 300.000 PKR + 4,8 milyon PKR'yi aşan kısmın %15'idir). Bugün itibarıyla 1 USD = 226 PKR'dir.

Ülkemizle Pakistan arasında 1988 yılında imzalanan "Çifte Vergilendirmenin ve Vergi Kaçakçılığının Önlenmesi Anlaşması" bulunmaktadır.

Pakistan pazarına giriş şartları ve pazarın genel durumuna ilişkin detaylı bilgiye Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) tarafından hazırlanan "[Pakistan Türk Firmalar İçin İş Yapma Rehberi](#)" dosyasından ulaşabilmektedir.

Kaynak: (DEİK, 2022)

TARIM SEKTÖRÜ

Pakistan bir tarım ülkesidir ve her ne kadar olumsuz hava şartları, güvenlik sorunları ve enerji alanındaki darboğazlar sektörü olumsuz etkilese de tarım hâlen ülkeye en fazla döviz kazandıran ve ülkedeki işgücünün neredeyse yarısına istihdam sağlayan sektör olma özelliğini korumaktadır.

Devlet tarım sektörünü öncelikli olarak desteklemekte, bu bağlamda başlıca girdiler üzerindeki vergileri azaltmakta, sulama sistemlerinin ve enerji kaynaklarının geliştirilmesine yatırım yapmaktadır.

2019 yılında Başbakanlık tarafından devreye sokulan Tarım Acil Planı bu amaç doğrultusunda hazırlanmıştır. 2018 yılında toplam değeri 22,1 milyar dolar olan Pakistan tarım ürünleri piyasasının 2023 yılında 35 milyar dolarlık bir büyüklüğe ulaşması öngörülmektedir.

Pakistan'da her ne kadar tarım üretimi yoğun bir şekilde gerçekleştirilmekteyse de mahsulün işlenmesi ve katma değer yaratılmasında yetersizlikler yaşanmakta, dolayısıyla da gıda ürünleri sektörü ithal girdilere bağımlılığını sürdürmektedir. Bir örnek verilecek olursa Pakistan dünyanın başlıca süt üreticilerinden birisi olsa da üretilen sütün yüzde 70'i ya doğrudan tüketilmekte ya da kayıt dışı olarak satılmaktadır. Kalan yüzde 30 içerisinde ise sadece yüzde 3-4'lük bir kısım işlenmektedir. Bu durum ülkenin süt ürünleri sektörünü olumsuz yönde etkilemektedir.

Pirinç ve buğday gibi Pakistan'ın başlıca tarım ürünlerinde işlenme ve katma değer yaratma imkânlarının geliştirilmesi sektörün öncelikleri arasında ilk sıralarda yer almaktadır.

Pakistan'ın tarım üretimindeki zenginliği ve büyük tüketici pazarı, bu ülkeyi gıda alanındaki yabancı yatırımcılar için cazip hale getirmektedir. Özellikle donmuş gıda ürünleri (et, sebze ve meyve), zeytinyağı, katma değerli meyve ürünleri, süt ürünleri ve patates türevleri alanlarında geniş yatırım imkânları olduğu değerlendirilmektedir.

Pakistan 796.095 km² yüzölçümüne sahip olup topraklarının %35,2'si tarımsal arazi, %27,6'sı ekilebilir arazi olarak sınıflandırılmaktadır. Ayrıca ormanlar ülkenin %2,1'ini kaplamaktadır. Topraklarının 202.000 km²'si sulanmaya elverişlidir. Topraklarının yalnızca %6,5'i çayır ve mera olarak kullanılabilir. Topraklarının yalnızca %6,5'i çayır ve mera olarak kullanılabilir.

2020 yılı itibari ile 1.021 milyar \$ olan GSYİH'nin yaklaşık %25'ini tarım sektörü oluşturmaktadır

242,9 milyon nüfusa sahip olup ortalama yaş 22'dir. Nüfusun en geniş kısmını kaplayan 0-14 yaş grubu toplam nüfusun %36'sına tekabül etmektedir. Toplam işgücünün ise yaklaşık %42'sini tarım sektörü istihdam etmektedir.

Orman ürünlerinden elde edilen gelir gayrisafi yurtiçi hasılanın %0,1'ini oluşturmaktadır.

Pakistan'da ortalama tarım arazisi büyüklüğü 6,4 dönüm olup, küçük ölçekli çiftçiler toplam tarım işletmelerinin %64'ünü oluşturmaktadır.

Nüfusun yaklaşık %60'ı kırsal kesimde, %40'ı şehirde yaşamaktadır (CIA).

Federal hükümet -yerel makamlarla istişarelerde bulunarak- gıda güvenliği bakımından önemine binaen yalnızca buğday için taban fiyat belirlemektedir. 2020-21 dönemi için (her 40 kg buğdaya) 1800 PKR taban fiyat belirlenmiştir. Taban fiyat desteğinin yanında buğday ekimi için çiftçilere gübre ve ilaç destekleri de verilmektedir.

Pirinç verimi 1960'larda yıllık ortalama yüzde 5,2, ancak 1990'larda yüzde 3,2, 2000'lerde yüzde 1,7 ve 2011-16 döneminde yüzde 0,9 arttı. Verimlilik artışındaki düşüşün önüne geçebilmek için girdi (gübre, işgücü, kimyasallar ve mekanizasyon) ve sulamanın verimli ve sürdürülebilir bir şekilde kullanılması önemlidir. Bununla birlikte, tarım araştırmalarına yapılan yetersiz yatırımlar ve özel sektörün tarımsal araştırmalara katılımını engelleyen mevcut tohum ve fikri mülkiyet hakları yasaları, artan verim elde etmenin önündeki başlıca engeller olmaya devam etmektedir.

Pakistan'ın tarımsal araştırmalara yaptığı kamu yatırımı düşüktür. Finansmanın ötesinde, sınırlı insan kaynakları da önemli bir kısıtlamadır: tarımsal araştırma personelinin yalnızca yüzde 15'i doktora derecesine sahiptir, bu oran Güney Asya'nın geri kalanından daha düşüktür. Yetki devriyle birlikte, araştırmalar eyalet bazında yapılmaktadır. Yerleşik toprak mülkiyeti de küçük çiftçinin önünde büyük bir engel oluşturmaktadır.

Veriler, küçük çiftliklerde arazi verimliliğinin büyük çiftliklerden daha yüksek olabileceğini ve küçük çiftliklerin hektar başına daha yüksek karlar ürettiğini gösteriyor. Arazi nadiren alınıp satılır, bu nedenle eşit olmayan arazi dağılımı statükosu devam etme eğilimindedir ve arazi kiralama piyasaları oldukça verimsizdir. Kırsal yoksulların çoğu topraksız ya da çok küçük arazilere sahiptir.

Hava değişkenliği ile birlikte sıcaklıktaki küresel artış, Pakistan tarımı için de zorluk oluşturmaktadır. Pakistan'da ortalama sıcaklık geçen yüzyılda yaklaşık 0,6°C artmıştır. Aynı dönemde yıllık yağış da yaklaşık %25 (63 milimetre) artmıştır.

Tarım sektöründeki su kullanım verimliliği düşüktür ve tasarruf potansiyeli yüksektir. Pakistan'ın sulanan arazisi, ekilebilir araziye oranlandığında, ekilebilir arazilerin yaklaşık %95'ine tekabül etmekte ve bu oran Güney Asya'daki en yüksek orandır. Bununla birlikte, su tahsis sisteminin sınırlamaları, ortalama bir çiftçinin suya erişimini kısıtlamaktadır. Sulama sistemi, dağıtım sistemindeki büyük sızıntı kayıplarından dolayı oldukça verimsizdir. Ayrıca musonların artan değişkenliği, artan sel ve kuraklık riskleri de bölgedeki diğer olumsuz faktörlerdir (Dünya Bankası, 2016).

Tarım ve Tarıma dayalı Sanayi durumu (tarım ve tarıma dayalı sanayi işletme sayısı) (örn; yem bitkisi sanayisi, rafine Ayçiçek yağı sanayisi, tohum vs.)

Tarım ve tarıma dayalı işletme sayılarına ilişkin resmi istatistikler son olarak 2006 yılında yayınlanmıştır. Söz konusu rapora göre, (kayıtlı) işletme sayısı toplamda 4242'dir. Bunlar içerisinde gıda sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin sayısı 1197; tekstil ürünleri alanında faaliyet gösterenlerin sayısı 1646; tütün ürünleri sektöründe faaliyet gösterenlerin sayısı 13'tür.

Tarıma dayalı OSB ve hayvancılık OSB sayısı;

Pakistan'da tarıma veya hayvancılığa dayalı OSB bulunmamaktadır.

Tarımsal anlamda çiftçileri destekleme programları;

Eyaletler düzeyinde ise özellikle suyun etkin kullanımını (su kanalları, su depoları, su motorlarını güneş enerjisiyle çalıştıran sistemler) ve tarımda makineleşmeyi teminen çiftçilere değişen oranlarda finansal destek sağlanmaktadır.

Tarım sektörüne yönelik geliştirilen destek programlarının çiftçiler tarafından kullanımını sağlamak üzere "Kissan Card" adında kayıt sistemi geliştirilmiştir. Çiftçiler söz konusu destekten yararlanmak için bahse konu karta başvuruda bulunmalıdır. Bu çerçevede, yalnızca desteklerden yararlanabilen çiftçilerin kayıtları (demografi, iletişim bilgileri, ettikleri ürünler, sahip olunan arazi, makine, sulama sistemi) tutulabilmektedir.

Pakistan Merkez Bankası 2021 mali dönemi için yaklaşık 6,5 milyar dolar tarımsal kredi sağlama hedefi koymuş olup, mali yılın sonunda bu hedefe büyük oranda ulaşıldığı tahmin edilmektedir (son çeyrek için resmi istatistikler henüz yayınlanmamıştır). Tarımsal krediler 5 büyük ticari banka, yalnızca tarımsal kredi sağlayan iki özel banka, 14 yerel banka, 5 İslami banka, 11 mikro finans bankası ve 13 mikro finans kurumu aracılığıyla dağıtılmaktadır. Bir önceki yıla nazaran 2021 mali yılında hedeflenen tarımsal kredi miktarında %23,5 oranında artış olduğu kaydedilmektedir.

Öte yandan, Pakistan Merkez Bankası, küçük ve orta ölçekte üretim yapan çiftçilerin krediye ulaşımını kolaylaştırmak üzere Kredi Garantisi Çerçevesi programını geliştirmiştir. Bu kapsamda, yeterli miktarda teminatı bulunmayan çiftçilere kredi sağlanmasını teminen kredi kuruluşlarına kolaylık sağlanmaktadır. Bunun yanı sıra, yerel yönetimler düzeyinde, küçük çiftçilere sıfır faizli kredi sağlanmasını öngören ve elektronik olarak başvuruda bulunulabilen kredi sisteminin geliştirilmesi için çalışmalar bulunmaktadır.

Çiftçi sayısı:

Pakistan'da aktif iş gücünün %38,5'inin tarım sektöründe istihdam edildiği ulusal raporlarda kaydedilmektedir. Kayıt altına alınabilen çiftçi sayısının 1,28 milyon civarında olduğu ifade edilmektedir. Toplam çiftçi sayısının 8 milyonun üzerinde olduğu tahmin edilmektedir.

Çiftçi örgütlenmesi durumu;

Pakistan'da kooperatif benzeri çiftçi örgütlenmesi bulunmamaktadır. Bununla birlikte, çiftçi haklarını hükümet nezdinde savunmak amacıyla lobi faaliyetleri yürüten 20'nin üzerinde dernek bulunmaktadır.

Tarımsal Kalkınma Planı var mı? Kaç Yıllık detayları?

Federal hükümet tarımsal programlarını ekonomik büyüme, gıda güvenliğinin temin edilmesi ve yoksulluğun ortadan kaldırılması ana hedefleri çerçevesinde şekillendirmektedir. Mevcut hükümet, tarımsal üretimin artırılmasını teminen "Tarımsal Dönüşüm Planı'nı uygulamaya koymuştur. Plan çerçevesinde, tohum ıslahı, tarımda makineleşmenin artırılması, krediye erişimin kolaylaştırılması, suyun verimli kullanımının sağlanması, hasat sonrası depolama kapasitesinin artırılması, tarımsal araştırma kurumlarının yeniden yapılandırılması hedefleri çerçevesinde çalışmalar yürütülmektedir.

Pakistan'da tarım sektörü önemli bir dönüşümden geçmektedir. Hayvancılık sektörü şu anda tarımsal GSYİH'nin yüzde 56'sını oluşturuyor. Balıkçılık ve ormancılık sektörleri küçük olmasına rağmen, son yıllarda hızlı bir büyüme yaşamıştır.

Pakistan Tarım sektörüne yönelik detaylı bilgiye Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu "DEİK" tarafından hazırlanmış olan "[PAKİSTAN TÜRK FİRMALARI İÇİN İŞ YAPMA REHBERİ](#)"nden verilen bağlantı vasıtasıyla ulaşılabilmektedir (DEİK, 2022).

Pakistan iklimi, genelde sıcak ve kuraktır. Fakat çoğu yerde hava sıcaklığı geniş ölçüde değişmektedir. Dağlarda sıcaklık yüksekliğe bağlı olarak değişir. Dolayısıyla bütün Pakistan'da bölgeler kutup iklimi veya aşırı sıcak iklim arasında değişebilen iklime sahiptir. Yaylalarda ise hava sıcaklığı, mevsimden mevsime çeşitli farklılıklar gösterir. Haziran ayında hemen hemen 46°C'yi bulan hava sıcaklığı Ocak-Şubat aylarında 4°C'ye kadar inebilir.

Ülkenin doğusu coğrafya literatüründe "Pencap tipi" adı verilen yazları yağışlı muson ikliminin, batısı kışları yağışlı karasal iklimin (veya bozulmuş Akdeniz iklimi) etkisi altındadır. Güney kesimindeki alçak düzlüklerde ise tropikal iklim görülür.

Pakistan, iklim değişikliğinden en çok etkilenen 10 ülkeden biridir.

Ülkede dört mevsim yaşanır. Haziran-Eylül ayları arasında güneybatı muson dönemi olarak da bilinen yaz yağışlı mevsimler yaşanır. Musonların Temmuz'dan Eylül'e kadar ayda 200 mm'ye kadar yükselebildiği kuzey bölgeleri dışında, ülkenin çoğu çok az yağış alır. Yıllık yağış miktarı önemli ölçüde değişir ve genellikle birbirini takip eden sel ve kuraklık modellerine yol açar.

Kaynak: (Dünya Bankası, 2022)

İndus Havzası: İndus Havzası, İndus nehri ve kolları tarafından biriktirilen geniş bir alüvyon ovaları alanını içerir. Pakistan toprakları üç ana kategoriye ayrılır: Bangar Toprakları (eski alüvyon), Khaddar Toprakları (yeni alüvyon) ve İndus Delta Toprakları.

Bangar Toprakları, Pencap, Pewahwar, Mardan, Bannu ve Kachhi ovalarını ve Sind Ovası'nın büyük bir kısmı dâhil olmak üzere İndus Ovası'nda geniş bir alanı kaplar. Bu topraklar derin, kireçli, organik madde yönünden düşük, ancak sulandığında ve gübrelendiğinde çok verimlidir. Bazı alanlarda yüzeyde kabark bir tuz tabakası görülür, ancak bol miktarda sulama suyu ile bu alanlar geri kazanılabilir.

Peşaver-Mardan Ovası'nı çevreleyen dağ altı bölgesi olan Yukarı Chaj ve Rechna Doabs'ta ve doğu Potwar'da Bangar toprakları yarı nemli özelliktedir. Yüksek yağış nedeniyle kalkersizdirler ve biraz daha yüksek organik içeriğe sahiptirler.

Khaddar topraklarının bir kısmı her yıl sular altında kalır ve bu toprakların organik içeriği düşüktür, genellikle tuz içermezler.

İndus Delta Toprakları, nehir ağızı yataklarından oluşur. Sel suyu sebebiyle oluşan killi topraklar, alanın yaklaşık üçte birini kaplar. Sulama yapılarak bu topraklar çeltik ekimi için kullanılır. Otlı bir bitki örtüsü dışında, topraklar son derece tuzlu ve çoraktır.

Dağ Toprakları: Dağ toprakları kuzey ve batıdaki yaylaları oluşturur. Sarp tepeler ve yamaçlar boyunca gelişmiştir. Kurak ve yarı kurak koşullar altında, bu topraklar genellikle düşük organik içerikli, bol kireçlidir.

Dağ vadilerinde, akarsuların alüvyal dolgularının oluşturduğu topraklar, düşük organik içerikli ve kalkerlidir.

Potwar Platosu'nun alt-montan bölgesindeki topraklar erozyona karşı hassas olup kireç içerikleri yüksek, organik içerikleri düşüktür.

Kurak ve yarı kurak bölgelerdeki dağlar arası vadiler ile iç havzalarının en alçak kısımlarında kuvvetli tuzlu topraklar yer alır. Çoğunlukla, bu topraklar çoraktır. Kenarlarda, otlatma için kullanılan tuzlu çalılar bulunur.

Kumlu Çöl Toprakları: Bu topraklar, Batı Belucistan'ın bazı kısımları ile Kolistan ve Thar Çölleri üzerinde uzanır. Çöl toprakları arasında engebeli kumlu topraklar ve killi taşkın ovaları toprakları bulunur. Belucistan'ın çoğunda olduğu gibi, toprakların derin kumdan oluştuğu yerler, orta derecede kalkerli ve büyük ölçüde rüzgârlıdır. Yer yer rüzgârla savrulan malzeme alüvyonla karışır. Kurak ve yarı kurak çöl kumu alanları, çok zayıf otlatmanın ötesine geçememektedir.

Kaynak: (Anonim b, 2022)

ARAZİ KULLANIMI

Eyalet	Toplam alan (mil. hektar)	Orman alanı (mil. hektar)	İşlemeye uygun olmayan alan (mil. hektar)	İşlenebilir alan (mil. hektar)
Pencap	20.63	0.48	3.02	12.58
Sindh	14.09	1.04	6.41	5.03
Khyber Pakhtunkhwa	10.17	1.24	3.92	1.87
Balochistan	34.72	1.16	9.83	3.26
TOPLAM	79.61	3.92	23.18	22.74

Kaynak: (Pakistan İstatistik Bürosu, 2022)

Ülkenin başlıca tarım ürünleri buğday, mısır, pirinç, şeker kamışı ve pamuktur. Bu ürünler toplam ekili alanın yaklaşık 2/3'ünü oluşturmaktadır.

BAŞLICA TARIM ÜRÜNLERİ

Ürün / Dönem	Buğday		Mısır		Pirinç		Şeker kamışı		Pamuk*	
	Alan	Üretim	Alan	Üretim	Alan	Üretim	Alan	Üretim	Alan	Üretim
2011-2012	8649.8	23473.4	1087.3	4338.3	2571.2	6160.4	1057.5	58397.0	2834.5	13595.0
2012-2013	8660.2	24211.4	1059.5	4220.1	2308.8	5535.9	1128.8	63749.9	2878.8	13030.7
2013-2014	9199.3	25979.4	1168.5	4944.2	2789.2	6798.1	1172.5	67460.1	2805.7	12768.9
2014-2015	9203.9	25086.1	1142.5	4936.8	2890.6	7002.8	1140.5	62826.4	2961.3	13959.6
2015-2016	9223.7	25633.1	1191.2	5270.9	2739.5	6801.3	1131.6	65482.4	2901.9	9917.4
2016-2017	8972.5	26673.6	1348.4	6134.2	2724.0	6849.3	1217.6	75482.2	2488.9	10670.6
2017-2018	8797.2	25076.1	1250.8	5901.6	2900.6	7449.8	1341.8	83332.8	2700.3	11945.6
2018-2019	8677.7	24349.0	1373.9	6826.4	2810.0	7202.0	1101.9	67174.0	2373.0	9860.8
2019-2020	8804.7	25247.5	1404.2	7883.0	3034.0	7413.7	1039.8	66379.6	2517.3	9148.0
2020-2021	9168.2	27464.1	1417.8	8939.8	3335.1	8419.7	1165.0	81009.3	2078.9	7063.9
2021-2022	8976.9	26208.7	1652.5	9524.5	3537.4	9322.7	1260.3	88650.6	1937.0	8328.8
2022-2023 (tahmini)	9040.5	28175.5	1719.6	10984.8	2976.2	7322.2	1318.8	87981.1	2143.6	4909.6

Kaynak: (Pakistan İstatistik Bürosu, 2022)

* Pamuk üretimi her biri 375 pound ağırlığında olan bin balya cinsindedir.

Tabloda yer alan ürünlerin haricinde Pakistan'daki diğer tarım ürünleri darı, susam, maş fasulyesi, zerdeçal, yer fıstığı, zencefil, guar tohumu, hint keneviri, mango, elma, guava, olarak sayılabilir.

BITKİSEL ÜRETİM

EKİM ALANLARI

Ürün	2018 (ha.)	2019 (ha.)	2020 (ha.)	2021 (ha.)	2022 (ha.)
Buğday	8.797.227	8.677.730	8.804.677	9.168.249	8.976.900
Çeltik	2.810.030	3.033.959	3.335.585	3.537.369	2.976.239
Pamuk	2.372.968	2.517.287	2.078.899	1.936.969	2.143.605
Mısır	1.373.922	1.404.158	1.417.793	1.652.501	1.719.598
Şeker Kamışı	1.101.946	1.039.769	1.165.030	1.260.291	1.318.837
Nohut	976.580	943.058	943.860	882.718	861.688
Diğer yağlı tohumlar	674.000	726.000	756.000	760.000	770.351
Kolza Tohumu	223.402	264.198	403.184	254.989	324.881
Patates	193.992	195.654	185.360	234.321	314.125
Susam Tohumu	83.336	139.514	170.345	199.889	259.896
Darı	455.660	522.187	350.400	226.614	240.621
Fasulye (kuru)	177.257	186.818	242.151	309.789	224.817
Mangolar, Mangostenler,	232.837	214.800	214.415	213.514	213.639
Soğan (kuru)	150.199	148.272	148.200	153.786	140.838
Portakal	135.540	135.030	134.105	133.976	133.810
Yer Fıstığı (kabuklu)	98.613	102.909	136.343	153.749	129.224
Hurma	98.857	99.466	95.619	96.541	102.081
Elma	82.041	78.296	77.429	76.044	74.061
Domates	58.359	55.258	57.838	68.150	66.697
Tütün; işlenmemiş	46.331	44.877	50.789	54.860	62.374
Sorgum	241.370	199.026	125.571	76.527	59.424
Biber	65.275	47.349	60.752	46.805	58.169
Ayçiçeği tohumu	104.736	103.582	101.080	61.677	53.404
Mandalina, Satsumalar	50.882	50.570	50.340	50.335	50.311
Karpuz	34.763	42.114	44.399	64.949	49.967
Bezelye (yeşil)	26.992	25.204	31.131	64.444	46.388
Arpa	57.582	56.483	48.981	41.840	38.238
Sebze; diğer	61.025	57.966	56.563	40.808	34.067
Bezelye (kuru)	40.355	39.678	34.322	34.036	33.628
Muz	30.031	29.735	32.847	32.919	33.197
Bakliyat; diğer	3.995	3.677	21.931	25.380	29.926
Kabaklar ve Su Kabakları	26.469	26.515	27.859	29.913	28.589
Havuç ve Şalgam	28.954	29.187	17.632	28.708	27.165
Bamya	15.713	16.239	26.175	23.543	25.261

Üzüm	15.675	15.687	15.755	16.029	18.033
Baharat; diğer	17.153	16.653	18.703	18.184	16.846
Şeftali ve nektarin	15.032	15.055	15.295	15.424	15.485
Diğer meyveler	200.200	197.076	170.188	11.555	14.105
Kayısı	18.629	16.177	15.934	14.515	13.551
Sarımsak	8.699	8.109	9.426	13.347	12.586
Limon	11.937	13.569	12.001	12.102	12.080
Kökler ve Yumrular	14.142	14.445	10.363	11.585	11.596
Karnabahar ve brokoli	12.620	12.570	10.242	11.983	11.488
Meyve, Tropikal; diğer	67.036	67.645	68.100	9.025	9.042
Badem (kabuklu)	9.602	9.010	8.791	8.358	8.112
Ispanak	8.820	8.999	6.420	6.745	6.846
Patlıcan	8.575	8.566	7.419	7.194	6.667
Mercimek	13.634	12.923	9.540	6.924	6.437
Erik	6.084	5.916	5.863	5.902	5.498
Lahana	4.923	4.854	5.679	5.820	5.135
Hint Yağı Tohumu	1.551	984	2.993	4.131	4.946
Diğer yemişler	4.085	4.190	4.141	4.139	4.156
Diğer fasulye	1.716	1.493	3.122	3.232	3.847
Salatalık ve Kornişon	3.367	3.577	2.336	2.273	3.573
Trabzon hurması				2.994	2.919
Keten Tohumu	2.821	2.597	2.385	2.315	2.190
Ceviz (kabuklu)	1.739	1.667	1.773	1.843	1.721
Papayalar	1.555	1.663	1.638	1.678	1.677
Tatlı Patates	1.586	1.688	1.792	1.726	1.637
Hindistan Cevizi	1.445	1.443	1.441	1.443	1.448
Armut	1.697	1.595	1.580	1.321	1.258
Kiraz	992	933	918	935	888
Şekerpancarı	771	1.014	456	622	729
Bastfiberler	431	462	448	447	452
Çilek				419	432
Marul Ve Hindiba	397	367	351	338	258
Diğer orman meyveleri	378	292	221	189	182
Antep Fıstığı	169	176	183	203	152
İncir	67	68	103	137	131
Soya Fasulyesi	27	17	181	55	14
Jüt	12	13	13	13	13
Güvercin Bezelyesi	6	6	6	6	6

Zencefil	43	12	4	6	4
Kavun	1.135	21.572	21.051	0	0

Kaynak: (FAOSTAT, 2024)

VERİM

Ürün	2018 (kg/ha.)	2019 (kg/ha.)	2020 (kg/ha.)	2021 (kg/ha.)	2022 (kg/ha.)
Şeker Kamışı	60.959	63.841	69.534	70.341	66.711
Diğer kök ve yumrular	29.958	33.536	39.423	38.172	45.573
Şeker Pancarı	38.221	38.087	38.121	39.201	39.502
Karpuz	15.540	13.423	22.859	35.569	31.586
Salatalık ve Kornişon	20.393	21.687	19.698	20.861	31.411
Patates	23.670	24.887	24.561	25.064	25.267
Havuç ve Şalgam	17.254	17.283	16.443	25.364	25.019
Karnabahar ve Brokoli	16.833	16.895	18.111	26.173	24.306
Lahana ve Diğer Çeşitleri	16.210	16.182	17.889	19.083	22.775
Hindistan cevizi	6.758	6.793	7.949	8.517	17.215
Soğan (kuru)	14.112	14.026	14.319	14.993	14.643
Sebze; diğer (taze)	13.231	13.357	13.345	13.226	14.559
Patlıcan	10.214	10.474	13.504	14.759	14.249
Kabak ve Su Kabakları	10.055	10.100	13.861	15.583	14.222
Mangolar, Mangostenler,	9.964	10.569	10.935	12.538	13.026
Kayısı	5.797	5.836	7.793	10.956	12.881
Ispanak	12.327	12.359	11.060	12.355	12.708
Bamya	7.678	7.684	10.753	11.190	12.218
Portakal	11.609	11.787	11.861	11.922	11.997
Domates	9.441	10.158	10.274	11.770	11.889
Mandalina, Satsumalar	11.453	11.661	11.728	11.778	11.843
Erik	7.840	8.667	8.882	10.214	10.854
Elma	6.627	7.713	8.675	9.630	10.239
Şeftali ve Nektarin	5.844	7.365	7.242	8.725	9.256
Meyve (taze)	12.163	12.926	14.366	7.354	9.096
Ceviz (kabuklu)	8.546	8.704	8.529	8.266	8.731
Tatlı Patates	7.967	9.457	8.036	8.813	8.634
Armut	9.217	9.072	8.941	8.818	8.584
Sarımsak	9.331	9.291	9.086	9.550	8.580
Bezelye (yeşil)	6.603	6.805	7.023	8.479	8.361
Limon	5.406	5.719	6.101	8.218	8.335
Diğer fasulyeler	4.558	5.027	5.574	5.880	8.228
Trabzon hurması	0	0	0	7.646	7.468
Papaya	4.631	4.588	5.212	5.529	7.289
Hurma	4.522	5.679	5.859	8.683	7.180

Baharat; diğer	4.521	4.569	4.252	6.288	6.768
Muz	4.497	4.562	4.595	4.313	6.494
Üzüm	4.368	5.238	5.680	6.709	6.019
Mısır	4.969	5.614	6.305	5.764	5.922
Meyve, Tropikal	6.933	7.106	7.007	5.506	5.876
Diğer orman meyveleri	4.773	4.771	4.290	4.905	4.039
Pirinç	3.843	3.665	3.786	3.953	3.690
Çilek	0	0	0	3.418	3.421
Kiraz	2.113	2.536	2.660	2.944	3.109
Buğday	2.851	2.806	2.868	2.996	2.920
Biber	2.269	2.147	2.330	2.252	2.478
Tütün; işlenmemiş	2.304	2.325	2.616	3.065	2.141
Badem; kabuklu	2.082	2.223	2.400	2.222	2.130
Antepfıstığı; kabuklu	4.112	2.051	2.115	1.606	2.048
İncir	3.358	2.824	1.602	1.475	1.567
Ayçiçeği tohumu	1.406	1.281	1.457	1.484	1.566
Kolza Tohumu	1.166	1.297	1.403	1.345	1.484
Pamuk tohumu	2.035	1.780	1.662	2.115	1.124
Jüt	1.121	1.120	1.120	1.120	1.120
Marul Ve Hindiba	1.058	1.144	1.197	1.083	1.093
Darı	768	736	759	999	1.065
Arpa	957	968	964	1.000	995
Hint Yağı Tohumu	1.030	1.125	845	919	917
Diğer yemişler	945	901	898	915	905
Yer fıstığı	987	919	893	943	885
Sorgum	616	606	764	836	819
Yağlı tohumlar; diğer	789	798	808	812	816
Zencefil	465	667	500	667	750
Keten tohumu	728	726	713	721	713
Güvercin bezelyesi	700	710	713	708	710
Bezelye; kuru	672	671	642	656	657
Soya fasulyesi	1.037	882	1.111	873	643
Fasulye; kuru	704	709	873	871	620
Kenaf	605	605	605	605	605
Mercimek; kuru	466	461	510	591	601
Susam tohumu	428	462	600	641	586
Diğer bakliyat	736	773	499	517	505
Nohut	331	474	527	265	367

Kantalup ve kavunlar	8.642	375	4.509	0	0
Aspir tohumu	0	0	2.577	0	0

Kaynak: (FAOSTAT, 2024)

ÜRETİM MİKTAR

Ürün	2018 (ton)	2019 (ton)	2020 (ton)	2021 (ton)	2022 (ton)
Şeker Kamışı	67.173.975	66.379.581	81.009.261	88.650.593	87.981.135
Buğday	25.076.149	24.348.983	25.247.511	27.464.081	26.208.672
Pirinç	10.798.000	11.120.483	12.629.514	13.984.009	10.983.081
Mısır	6.826.379	7.883.003	8.939.785	9.524.531	10.183.109
Patates	4.591.776	4.869.312	4.552.656	5.872.960	7.936.884
Mangolar, Mangostenler, Guavalar	2.320.050	2.270.229	2.344.647	2.677.017	2.782.809
Pamuk	4.828.439	4.480.230	3.454.334	4.096.106	2.409.642
Soğan (kuru)	2.119.675	2.079.593	2.122.000	2.305.701	2.062.336
Portakal	1.573.442	1.591.526	1.590.605	1.597.265	1.605.294
Karpuz	540.209	565.282	1.014.922	2.310.151	1.578.259
Domates	550.979	561.293	594.210	802.151	792.938
Elma	543.645	603.922	671.716	732.287	758.298
Hurma	446.995	564.904	560.184	838.251	732.936
Havuç ve Şalgam	499.585	504.425	289.923	728.137	679.652
Yağlı Tohumlar; diğer	531.709	579.187	610.581	616.851	628.334
Mandalina, Satsumalar	582.747	589.712	590.412	592.818	595.849
Yenilebilir kök ve	423.671	484.424	408.540	442.223	528.466
Sebzeler (taze)	807.420	774.275	754.814	539.707	495.965
Kolza Tohumu	260.523	342.650	565.792	342.878	482.168
Kabaklar ve Su Kabakları	266.137	267.788	386.145	466.121	406.603
Bezelye (yeşil)	178.231	171.511	218.638	546.414	387.848
Nohut	323.364	446.584	497.608	233.934	316.176
Bamya	120.637	124.779	281.469	263.448	308.638
Karnabahar Ve Brokoli	212.431	212.364	185.493	313.630	279.232
Darı	350.010	384.378	266.076	226.317	256.359
Muz	135.056	135.660	150.921	141.975	215.570
Kayısı	107.986	94.410	124.173	159.022	174.546
Susam Tohumu	35.699	64.449	102.196	128.075	152.341
Biber (kuru)	148.114	101.659	141.541	105.401	144.160
Şeftali ve Nektarin	87.844	110.883	110.764	134.575	143.329
Fasulye (kuru)	124.702	132.410	211.431	269.892	139.405
Tütün; işlenmemiş	106.727	104.355	132.872	168.165	133.562
Meyve (taze); diğer	2.434.997	2.547.450	2.444.997	84.978	128.295
Lahana ve Diğer	79.804	78.546	101.589	111.060	116.947
Yer Fıstığı (kabuklu)	97.311	94.547	121.693	144.983	114.385

Baharatlar; diğer	77.548	76.082	79.533	114.332	114.015
Salatalık	68.664	77.573	46.014	47.417	112.231
Üzüm	68.471	82.173	89.481	107.542	108.538
Sarımsak	81.167	75.342	85.642	127.463	107.986
Limon	64.528	77.597	73.223	99.458	100.687
Patlıcan	87.587	89.724	100.184	106.177	95.001
Ispanak	108.725	111.215	71.008	83.335	86.996
Ayçiçeği tohumu	147.251	132.732	147.315	91.545	83.641
Erik	47.701	51.276	52.075	60.280	59.676
Meyve, Tropikal Taze	464.742	480.665	477.151	49.687	53.129
Sorgum	148.729	120.531	95.968	63.942	48.671
Arpa	55.131	54.685	47.199	41.856	38.037
Fasulye (yeşil)	7.821	7.505	17.403	19.004	31.652
Şekerpancarı	29.468	38.620	17.383	24.383	28.797
Hindistan Cevizi	9.765	9.802	11.455	12.290	24.927
Bezelye (kuru)	27.123	26.640	22.035	22.316	22.086
Trabzon hurması				22.893	21.799
Badem (kabuklu)	19.994	20.027	21.094	18.570	17.278
Bakliyat; diğer	2.939	2.843	10.948	13.116	15.123
Ceviz (kabuklu)	14.862	14.510	15.121	15.235	15.026
Tatlı Patates	12.636	15.963	14.400	15.212	14.134
Papaya	7.201	7.630	8.537	9.278	12.223
Armut	15.642	14.470	14.126	11.649	10.797
Hint Yağı Tohumu	1.598	1.107	2.530	3.795	4.537
Mercimek	6.352	5.957	4.861	4.095	3.868
Diğer yemişler	3.860	3.776	3.720	3.785	3.760
Kiraz	2.096	2.366	2.442	2.753	2.762
Keten tohumu	2.053	1.886	1.701	1.670	1.562
Çilek				1.432	1.478
Diğer orman meyveleri	1.804	1.393	948	927	735
Antepfıstığı; kabuklu	695	361	387	326	312
Marul ve Hindiba	420	420	420	366	282
Kenaf	261	280	271	270	274
İncir	225	192	165	202	206
Jüt	14	14	14	14	14
Soya fasulyesi	28	15	201	48	9
Güvercin bezelyesi	4	4	4	4	4
Zencefil	20	8	2	4	3

HAYVANSAL ÜRETİM

ÜRETİM MİKTARI (ton)

Ürün	2018	2019	2020	2021	2022
Manda Sütü	33.136.000	34.371.000	35.393.200	36.444.850	37.527.850
İnek Sütü	19.858.000	20.606.000	21.382.600	22.189.150	23.026.100
Tavuk Eti	1.391.000	1.518.000	1.657.000	1.809.000	1.977.000
Sığır Eti	1.095.000	1.136.000	1.179.000	1.223.000	1.269.000
Manda Eti	1.054.000	1.085.000	1.118.000	1.151.000	1.185.000
Keçi Sütü	915.000	940.000	965.000	991.000	1.018.000
Deve sütü	896.000	908.000	920.000	932.000	944.000
Keçi Eti	478.000	491.000	504.000	518.000	532.000
Koyun Eti	239.000	241.000	244.000	247.000	250.000
Sığır Derisi	145.255	150.694	156.398	162.235	168.337
Manda Derisi	137.020	141.050	145.340	149.630	154.050
Keçi Sakatları	135.087	138.761	142.435	146.391	150.348
Sığır sakatları	111.735	115.918	120.306	124.796	129.490
Keçi Derisi	114.304	117.413	120.522	123.870	127.217
Manda Sakatları	103.292	106.330	109.564	112.798	116.130
Sığır yağı	82.684	85.780	89.027	92.349	95.822
Manda yağı	73.780	75.950	78.260	80.570	82.950
Koyun sakatları	66.920	67.480	68.320	69.160	70.000
Koyun derisi	52.580	53.020	53.680	54.340	55.000
Yağlı yün	45.043	43.520	43.555	43.490	43.510
Koyun sütü	40.000	40.200	41.000	41.000	42.000
Keçi yağı	31.174	32.022	32.870	33.783	34.696
Diğer etler	23.585	23.887	23.893	24.003	24.112
Koyun yağı	18.642	18.798	19.032	19.266	19.500
Deve eti	5.990	6.070	6.150	6.230	6.310

Ördek eti	4.947	5.070	5.094	5.123	5.152
Doğal bal	4.166	4.425	4.392	4.423	4.455
Deve sakatatu	858	869	880	892	903
Balmumu	473	484	481	483	485
Deve yağı	346	350	355	359	364

Kaynak: (FAOSTAT, 2024)

HAYVAN VARLIĞI

Ürün	2018 (Adet)	2019 (Adet)	2020 (Adet)	2021 (Adet)	2022 (Adet)
Tavuk	1.210.000.000	1.321.000.000	1.443.000.000	1.578.000.000	1.725.000.000
Keçi	74.134.000	76.143.000	78.207.000	80.326.000	82.503.000
Sığır	46.084.000	47.821.000	49.624.000	51.495.000	53.436.000
Manda	38.848.000	40.002.000	41.191.000	42.416.000	43.676.000
Koyun	30.498.000	30.859.000	31.225.000	31.595.000	31.969.000
Eşek	5.319.000	5.417.000	5.517.000	5.620.000	5.724.000
Ördek	3.713.000	3.805.000	3.824.000	3.846.000	3.867.000
Deve	1.076.000	1.090.000	1.104.000	1.118.000	1.133.000
Arı	393.433	398.752	398.743	399.944	401.144
At	369.000	371.000	373.000	375.000	377.000
Katır	192.000	196.000	199.000	203.000	206.000

Kaynak: (FAOSTAT, 2024)

ORMAN ÜRÜNLERİ ÜRETİMİ

Ürün	2018	2019	2020	2021	2022	Birim
Odun yakıtı, iğne yapraklı	28.400.00	28.400.000	28.400.000	27.221.01	27.290.89	m3
Testere kütükleri ve kaplama kütükleri, iğne	1.633.000	1.633.000	1.633.000	1.633.000	1.633.000	m3
Testere kütükleri ve kaplama kütükleri, iğne	1.460.000	1.460.000	1.460.000	1.460.000	1.460.000	m3
Odun yakıtı, iğne yapraklı	1.133.349	1.133.349	1.133.349	1.156.569	1.159.538	m3
Sawnwood, iğne yapraklı	919.000	919.000	919.000	919.000	919.000	m3
Diğer endüstriyel yuvarlak	826.000	826.000	826.000	826.000	826.000	m3
Kereste, iğne yapraklı	462.000	462.000	462.000	462.000	462.000	m3
Diğer kâğıt ve karton	524.000	439.000	521.000	529.000	396.000	Ton
Odun dışındaki liflerden	370.000	370.000	370.000	370.000	370.000	Ton
Kaplama levhalar	217.000	217.000	217.000	217.000	217.000	m3
Ambalaj için diğer kâğıtlar	257.000	215.000	255.000	259.000	194.000	Ton
Kontrplak	174.000	175.000	178.000	178.000	178.000	m3
Geri dönüştürülmüş kâğıt	163.000	163.000	163.000	163.000	163.000	Ton
Baskı ve yazı kâğıtları	199.000	167.000	198.000	201.000	151.000	Ton
Odun kömürü	86.990	88.735	90.515	92.310	94.140	Ton
Kasa materyali	120.000	101.000	120.000	122.000	91.000	
Karton tahtası	113.000	95.000	113.000	114.000	86.000	Ton
Diğer endüstriyel yuvarlak ağaçlar, iğne yapraklı	82.000	82.000	82.000	82.000	82.000	m3
Sunta	76.000	76.000	76.000	76.000	76.000	m3
Baskı ve yazı kâğıtları, kaplamasız, odunsuz	90.000	75.000	89.000	90.000	68.000	Ton
MDF/HDF	67.000	67.000	67.000	67.000	67.000	m3
Baskı ve yazı kâğıtları, kaplamasız; mekanik	83.000	70.000	83.000	84.000	63.000	Ton
Pulpwood, yuvarlak ve bölünmüş, iğne yapraklı	59.000	59.000	59.000	59.000	59.000	m3
Kimyasal odun hamuru	41.000	41.000	41.000	41.000	41.000	Ton
Mekanik ve yarı kimyasal odun hamuru	41.000	41.000	41.000	41.000	41.000	Ton
Ambalaj kâğıtları	34.000	28.000	33.000	34.000	25.000	Ton

Kimyasal odun hamuru, sülfat, ağartılmış	23.000	23.000	23.000	23.000	23.000	Ton
Baskı ve yazı kağıtları,	26.000	22.000	26.000	27.000	20.000	Ton
Kimyasal odun hamuru, sülfat, ağartılmamış	18.000	18.000	18.000	18.000	18.000	Ton
Duralit	13.000	13.000	13.000	13.000	13.000	m3

Kaynak: FAOSTAT, 2024

DIŞ TİCARET

Yıllar	İhracat			İthalat		
	Genel	Tarım	%	Genel	Tarım	%
2018	23,8	5,5	23,1	60,4	6,2	10,3
2019	23,8	5,3	22,3	50,1	5,5	11,0
2020	22,2	4,7	21,2	45,8	7,0	15,3
2021	28,9	5,5	19,0	73,1	9,5	13,0
2022	31,2	6,2	19,9	71,1	9,5	13,4

Kaynak: (Trademap, 2024)(Milyar ABD doları)

Dünya ithalatındaki payı **%0,33**, Dünya ihracatındaki payı **%0,13**

DIŞ TİCARET ORTAKLARI

Pakistan'ın Ürün İhraç Ettiği İlk 5 Ülke

ABD, Çin, Birleşik Krallık, Hollanda, Almanya

Türkiye 19. Sırada

Pakistan'ın Tarımsal Ürün İhraç Ettiği İlk 5 Ülke

Çin, BAE, Afganistan, Hollanda, Suudi Arabistan

Türkiye 42. Sırada

Pakistan'ın Ürün İthal Ettiği İlk 5 Ülke

Çin, BAE, Suudi Arabistan, Endonezya, Katar, **Türkiye 31. Sırada**

Pakistan'ın Tarımsal Ürün İthal Ettiği İlk 5 Ülke

Endonezya, Brezilya, Kenya, Malezya, Rusya

Türkiye 25. Sırada

Kaynak (Trademap, 2024)

PAKİSTAN'IN İHRAÇ ETTİĞİ İLK 10 TARIM ÜRÜNÜ

Ürünler	2018	2019	2020	2021	2022
Tam ya da yarı öğütülmüş pirinç	1.768,8	1.786,3	1.533,5	1.577,0	1.715
Etil alkol; alkol derecesi => 80% tağıyir edilmemiş	428,2	301,9	303,7	377,0	565
Kırık pirinç	173,0	255,7	259,2	251,7	385
Büyükbaş hayvanların karkasları veya yarım karkasları (taze veya soğutulmuş)	155,5	184,1	187,6	233,5	312
Mısır	0,9	28,7	11,8	233,5	257
Pirinç; kavuzu çıkarılmış (kahverengi)	56,6	232,9	307,3	328,0	251
Taze veya dondurulmuş patates	121,3	114,2	68,4	112,6	216
Susam tohumu	74,0	40,4	39,6	214,7	148
Diğer gıda müstahzarları	18,6	30,7	48,7	76,8	134
Taze veya kuru guava meyvesi	73,9	101,6	101,5	165,2	113
Toplam	5.455,1	5.261,3	4.679,6	5.491,7	6.184

Kaynak: (Trademap, 2024)(Milyon ABD doları)

PAKİSTAN'IN TARIM ÜRÜNÜ İHRAÇ ETTİĞİ İLK 10 ÜLKE

Ülkeler	% Pay
Çin	13,6
Birleşik Arap Emirlikleri	12,1
Afganistan	9,5
Hollanda	5,5
Suudi Arabistan	4,4
Malezya	4,3
ABD	3,2
İtalya	3,2
Kenya	3,2

Kaynak: (Trademap, 2024)(Milyon ABD doları)

PAKİSTAN'IN İTHAL ETTİĞİ İLK 10 TARIM ÜRÜNÜ

Ürünler	2018	2019	2020	2021	2022
Palm yağı ve fraksiyonları	1.834,9	1.557,1	1.992,7	3.335,4	3.792
Soya fasulyesi	946,9	756,2	843,7	1.372,5	1.017
Makarnalık buğday	0	0	440,8	471,3	721
Siyah çay	557,9	481,7	573,5	575,8	635
Soya yağı; işlenmemiş	82,2	98,7	65,6	92,7	313
Kurutulmuş (kabuklu) nohut	335,7	195,3	101,1	42,6	287
Kurutulmuş (kabuklu) bezelye	51,9	77,9	249,6	434,1	239
Buğday ve meslin	0	0	220,3	343,8	234
Kurutulmuş (kabuklu) mercimek	50,4	55,2	103,8	106,6	139
Düşük eruk asitli kolza tohumu	400,4	366,6	329,9	495,3	139
Toplam	6.162,5	5.486,3	6.977,3	9.531,1	9.501,4

Kaynak: (Trademap, 2024)(Milyon ABD doları)

PAKİSTAN'IN TARIM ÜRÜNÜ İTHAL ETTİĞİ İLK 10 ÜLKE

Ülkeler	% Pay
Endonezya	37,7
Brezilya	8,6
Kenya	5,7
Malezya	5,3
Rusya	4,9
ABD	4,7
Avustralya	3,2
Arjantin	2,9
ÇHC	2,8
Afganistan	2,8

Kaynak: (Trademap, 2024)(Milyon ABD doları)

İhracatta dünyada ilk sırada olduğu ürün grubu/ partnerleri;

Yok

ORMAN ÜRÜNLERİ İTHALATI

Ürünler	2020	2021	2022
Yarı ağartılmış veya ağartılmış iğne yapraklı kimyasal odun hamuru	71,2	79,4	119,5
Yarı ağartılmış veya ağartılmış iğne yapraklı olmayan kimyasal odun hamuru	36,1	66,4	117,3
Çok katlı kağıt ve karton (bir veya her iki tarafı kaolin ile kaplanmış)	84,2	97,1	106,1
Ağartılmamış kraft çuval kağıdı, kaplanmamış, genişliği > 36 cm olan rulolar halinde	40,1	57,1	47,9
Çam "Pinus spp." uzunlamasına kesilmiş veya yontulmuş, dilimlenmiş veya kabuğu soyulmuş (rendelenmiş veya zımparalanmış olsun olmasın)	45,6	46,9	47,6
TOPLAM	777,3	943,9	1.084,3

Kaynak: (Trademap, 2024)(Milyon ABD doları)

Orman Ürünü İthalat Partnerleri: Çin %22, İsveç % 12, ABD %11

ORMAN ÜRÜNLERİ İHRACATI

Ürünler	2020	2021	2022
Kağıt ve karton, yüzeyleri boyanmış, yüzeyleri dekore edilmiş veya baskılı, kaplanmış, emprenye edilmiş	30,4	39,2	61,6
Ahşap veya diğer odunsu malzemelerden yapılmış lif levhalar (reçinelerle aglomere edilmiş olsun olmasın)	27,1	21,3	20,2
Bir veya her iki tarafı kaolin "Çin kili" ile kaplanmış kağıt ve karton	0,9	2,1	6,8
Oluklu kağıt veya mukavvadan kartonlar, kutular ve kasalar	2,7	2,2	5,1
Oluklu olmayan kağıt veya mukavvadan katlanır kartonlar, kutular ve kasalar	2,5	3,2	4,1
TOPLAM	83,4	96,2	136,3

Kaynak: (Trademap, 2024)(Milyon ABD doları)

Orman Ürünü İhracat Partnerleri: Afganistan %31, Güney Afrika Cumhuriyeti %25, Tayland %7

TÜRKİYE-PAKİSTAN TİCARETİ

Yıllar	İhracat			İthalat		
	Genel	Tarım	%	Genel	Tarım	%
2019	550,2	55,7	10,1	306,3	29,2	9,5
2020	620,2	50,2	8,1	268,7	17,4	6,5
2021	773,1	40,3	5,2	314,8	18,4	5,8
2022	870,1	58,3	6,7	432,3	32,2	7,4
2023	569,6	63,3	11,1	455,5	57,3	12,6

Kaynak: (Trademap, 2024)(Milyon ABD doları)

TÜRKİYE'NİN PAKİSTAN'A İHRAÇ ETTİĞİ İLK 10 TARIM ÜRÜNÜ

Ürünler	2019	2020	2021	2022	2023
Buğday ve mahlut unu	0	0	0	13,7	20,3
Bezelye; kabuksuz, kuru	0	0	0	1,4	6,6
Çeşni ve lezzet verici karışımlar	3,6	4,9	3,9	2,8	5,4
Malt ekstraktı	0,004	0,1	0,013	3,7	4,4
Soya üretiminden arta kalan küspe	0	0	0	0	4,1
Peynir altı suyu ve tadil edilmiş peynir altı suyu	5,2	5,0	5,7	7,7	3,6
Nohut (Kabuksuz, kuru)	20,6	18,7	10,0	3,1	3,5
Hazır diğer hayvan yemleri (perakende)	1,5	1,4	2,4	3,4	2,5
Soğan; taze ya da soğutulmuş	0	0	0	0,3	1,8
Gıda müstahzarları	1,8	2,8	1,9	1,4	1,3

Kaynak: (Trademap, 2024)(Milyon ABD doları)

TÜRKİYE'NİN PAKİSTAN'A İTHAL ETTİĞİ İLK 10 TARIM ÜRÜNÜ

Ürünler	2019	2020	2021	2022	2023
Susam Tohumu	0,8	0,4	3,5	2,2	24,7
Etil alkol vd. alkollü içkiler; tağyir edilmiş	13,8	6,1	5,3	12,1	8,8
Etil alkol; alkol derecesi = >80% tağyir edilmemiş	5,3	2,4	1,7	2,7	4,9
Tütün; kısmen ya da tamamen damarları çıkarılmış	0	0	0,08	0,7	3,6
Narenciye suyu, fermente edilmemiş	0	0,03	0,4	0,7	3,1
Yarı öğütölmüş veya tamamen öğütölmüş pirinç	3,1	2,8	1,1	3,8	2,7
Diğler gıda müstahzarları	0,08	0	0	0,9	1,9
Tereyağı	0	0	0	0,5	1,7
Meyve ve bitkilerin tüketilebilir parçaları	0	0,06	0,07	0,5	1,5
Hurma (taze/kurutulmuş)	1,1	2,9	2,1	2,3	1,3

Kaynak: (Trademap, 2024)(Milyon ABD doları)

TÜRKİYE'DEN PAKİSTAN'A İHRAÇ POTANSİYELİ YÜKSEK ÜRÜNLER

Potansiyel Ürün	Pakistan'ın Dünyadan İthalatı (milyon \$)	Türkiye'den İthalatı (Milyon \$)	TR'nin Dünyaya İhracatı (milyon \$)	Pakistan'ın İthalat Partnerleri
Kuru baklagiller	655,2	24,5	591,6	Rusya %21,1 Avustralya %13,4 Kanada %13
Zencefil, safran, zerdeçal, kekik, defne yaprakları, köri ve diğer baharat	96,82	0,02	136,09	Çin %67,6 Tayland %31,1 Afganistan %0,3
Üzümler	65,21	0	671,91	Afganistan %89,6 İran %10,4
Domates	64,55	0	312,03	Afganistan %77,9 İran %22
Süt, krema	54,28	1,87	52,02	ABD %31,6 Y. Zelanda %16,1 Fransa %10,5
Elma, armut ve ayva	36,47	0	168,6	Afganistan %99,9 Çin %0,1
Diğer kabuklu meyveler	30,09	0,02	1541,92	ABD %53,7 İran %19 Çin %16,6
Diğer şekerler (kimyaca saf)	29,61	0,35	159,97	Çin %30,4 ABD %18,4 Almanya %16,7
Peynir altı suyu	23,94	4,94	52,97	Fransa %49,1 Türkiye %20,7 Polonya %13,8
Meyve (kurutulmuş)	22,83	0,77	300,05	Afganistan %39,6 Endonezya %27,1 İran %10,5
Patates	19,23	0	24,45	Hollanda %53,1 İran %20,2 Almanya %18,4

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından "Trademap" verileri kullanılarak hazırlanmıştır, 2022

YATIRIM ORTAMI

Pakistan'da gıda ve tarım alanında 5 alanda yatırım potansiyeli mevcuttur: süt ürünleri, katma değerli meyveler, dondurulmuş ürünler, zeytinyağı işleme, patates gevreği üretimi. Ayrıca hurma, çam fıstığı, balık ürünleri, helal gıda gibi alanlarda da yatırım imkânı bulunabilir.

Pakistan süt üretiminde dünya sıralamasında 4. Sırada, turunçgil üretiminde 11. sıradadır. Pakistan'daki süt sektörü, ulusal ekonomide önemli bir rol oynamaktadır ve değeri, Hindistan'inkinden daha fazladır. Pakistan'ın mevcut yıllık süt üretimi yılda yaklaşık 54 milyar litreyi bulmaktadır. Hane halkının gıda harcamalarının %30'unu süt ve süt ürünleri oluşturmaktadır. Sütün büyük bir kısmı çayda tüketilmektedir.

Pakistan Hükümeti, 2007 yılında ilk Hayvancılık Politikasını formüle etmiştir. Şirketler, süt ürünleri üretiminde soğuk zincirlerin geliştirilmesine önemli yatırımlar yapmıştır. Hükümet ayrıca süt sektörünün gelişmesi için teşvikler vermeye başlamıştır.

Süt sektörü son zamanlarda önemli miktarda doğrudan yabancı yatırım çekmeyi başarmıştır. Aralık 2016'da Hollandalı şirket Royal Friesland, ülkedeki en büyük özel sektörlerden biri olan Engro Foods Pakistan'ın yüzde 51'ini satın almıştır.

Pakistan'da son dönemlerde iş ortamında bir iyileşme söz konusudur ve yabancı yatırımcıların Pakistan'da iş yapma süreçleri giderek kolaylaştırılmaktadır. Mevcut hükümet, yabancı sermayeye açık olduğunu her fırsatta vurgulamakta ve yabancı yatırımcılara sunulan imkânlar da artırılmaktadır. Bu sürecin temel unsurunu ekonomide hayata geçirilen yapısal reformlar oluşturmakta; liberalleşme, özelleştirme ve deregülasyon süreçleri ile ekonomide piyasa dinamiklerinin hâkim kılınması, şeffaflığın sağlanarak yatırımcı nezdinde güven unsurunun güçlendirilmesi hedeflenmektedir.

2013 Yatırım Politikası ile Pakistan'da yapılacak yatırımlar için hava taşımacılığı, bankacılık, tarım ve medya sektörleri haricinde asgari ve azami sermaye limitleri kaldırılmıştır. Silah, mühimmat, patlayıcılar, radyoaktif maddeler, hisse senedi ve para basımı haricinde tüm sektörlerde yabancı yatırımcılar Pakistan'da devlet iznine ihtiyaç olmadan yatırım yapabilirler; sadece imalat dışı sektörlerde (**tarım**, altyapı, telekomünikasyon gibi) ilgili kamu kuruluşlarından ruhsat alınması gerekmektedir.

Gerek imalat sektöründe gerekse imalat dışı sektörlerde yüzde 100 yabancı sermayeye sahip şirket kurmak mümkündür, ancak tarım sektöründe yüzde 60'lık bir sınırlama söz konusudur. Yabancı sermayeye sahip şirketler sermaye, kâr ve temettünün tamamını ülke dışına çıkartabilirler.

Diğer yandan yatırıma yönelik olarak sağlanan teşvikler konusunda yerli ve yabancı yatırımcı ayrımı söz konusu değildir.

Pakistan ile iş yapmak isteyen Türk firmaları pazara farklı şekillerde girebilirler. Pakistan'da bir şirket kurmak ya da bir şube açmak özellikle pazarda fiziksel olarak var olmanın gerektiği durumlarda ilk düşünülecek olan seçenektir. Bununla birlikte, böyle bir ihtiyaç yoksa, bir şirket kurmadan doğrudan Türkiye'den Pakistan'a ihracat yapmak da tercih edilebilir.

Diğer alternatifler olarak Pakistan'da bir temsilcilik açmak, bir distribütör ile anlaşmak, franchising modelini kullanarak pazarda yer almak ve doğrudan yatırım yaparak yerel bir şirketle ortak girişim kurmak, Türk şirketlerinin kendi amaç ve önceliklerine bağlı olarak tercih edebilecekleri diğer pazara giriş yöntemleridir.

Pakistan'da şirketler üç şekilde kurulabilir:

- **Özel şirket:** İki ya da daha fazla kişi tarafından kurulur ve iş faaliyetleri için eğer bir ruhsat gerekmiyorsa tescil edilmesini müteakip derhal faaliyetlerine başlayabilir.
- **Şahıs şirketi:** Tek kişi tarafından kurumsal statü kazanmak amacıyla kurulur.
- **Halka açık şirket:** En az üç kişi tarafından kurulur ve iş faaliyetleri için eğer bir ruhsat gerekmiyorsa tescil edilmesini müteakip İşe Başlama Belgesi'ni aldıktan sonra derhal faaliyetlerine başlayabilir. Hisseleri menkul kıymetler borsasında kote edilebilir.

Şirket kurulumu ve tescili için başvuru Pakistan Menkul Kıymetler ve Borsa Komisyonu'na (SECP) yapılır. Bu başvuru e-SECP üzerinden çevrimiçi olarak yapılabilir. Şirket için önerilen ticari ismin uygunluğunu kontrol eden SECP'ye daha sonra belirli dokümanların iletilmesi gerekir.

Pakistan'daki iş ve yatırım ortamına yönelik detaylı bilgilere Ticaret Bakanlığınca hazırlanan "[Pakistan Pazar Bilgileri](#)" dokümanından ulaşılabilmektedir.

Kaynak: (Anonim b, 2022)

BANKACILIK

Pakistan'da bankacılık faaliyetleri Pakistan Merkez Bankası'nın sıkı denetimi altında faaliyet göstermektedir. Devlet bankalarının yanı sıra ticari bankalar, İslami finansla dayalı bankalar ve sektörel bankalar bulunmaktadır. Tarım sektöründe kredi imkanı sağlayan iki özel banka, Zarai Taraqiatı Bank Limited ve Punjab Provincial Cooperative Bank Ltd'dir.

Bankacılık sistemindeki en önemli sına Pakistan'ın Mali Eylem Görev Gücü (FATF) kapsamında gri listede yer almasından kaynaklanan para transferlerine ilişkin kısıtlamalar ve denetimlerdir. Gri listeden çıkmaya çalışan Pakistan'ın, FATF tarafından belirlenen eylem planlarını titizlikle uygulamaya çalışması bankacılık sisteminin ağır işlemesine sebep olmaktadır. Bunun yanında, Pakistan'da faaliyet gösteren yabancı firmaların döviz hesabı kullanamama ve ülke dışına döviz aktarımı konusunda miktar kısıtlaması gibi sorunlarla karşılaştıkları bilinmektedir.

Pakistan'da bankacılık hizmetlerinin kullanımı halk nezdinde henüz yeterince yaygınlaşmamıştır. Merkez Bankası verilerine göre ülkenin yetişkin nüfusunun sadece yüzde 23'i bankacılık hizmetlerini kullanmakta, yüzde 24'lük bir kesim dolaylı olarak bu hizmetlerden faydalanmaktayken, yüzde 53'lük bir kesim ise hiçbir kayıt altına alınmış finans hizmetini kullanmamaktadır. Ülkenin bankacılık sistemini ticari bankalar, yabancı bankalar, katılım bankaları, kalkınma finansmanı kurumları ve mikro-finans bankaları oluşturmaktadır. Halen ülkede 26 ticari banka, 6 yabancı banka, 6 kalkınma finansmanı kurumu ve 11 mikro-finans bankası faaliyet göstermekte olup ticari bankaların çoğunluğunun katılım bankacılığı şubeleri bulunmaktadır.

Ülkeye döviz giriş ve çıkışları ya da şirketler ile yatırımcıların ellerinde ne kadar döviz bulundurabileceğine yönelik ciddi kısıtlamalar bulunmamakta, yatırımcıların Pakistan'da elde ettikleri gelirleri yurtdışına çıkartmaları Merkez Bankası'nca tasdik edilmiş bir sözleşme ile mümkün olmaktadır. Ancak ülke dışına çıkacak ülkenin rezervlerini etkileyebilecek kadar yüksek olduğunda hükümete bağlı Ekonomik Koordinasyon Komitesi'nden izin almak gerekebilmektedir. Bununla birlikte ülke dışına para transferlerde zaman zaman gecikmeler yaşandığı, özellikle ülkenin döviz rezervlerinde düşüşler olduğu ve bankacılık sisteminin likidite sorunları yaşadığı dönemlerde pratikte geçici olarak da olsa sermaye kontrollerinin uygulanabildiği görülmüştür.

Pakistan'a ihracat yapan Türk firmaları için de Türk Eximbank'ın sunduğu farklı vadelerdeki ihracat kredilerinden faydalanma imkânı bulunduğu gibi yurt dışı satışlarından doğan tahsilatlarının riskli alacakların ticari ve politik risklere karşı sigorta kapsamına alınması da mümkün olmaktadır. Türk Eximbank tarafından Pakistan için belirlenmiş olan yıllık ülke limiti 350 milyon dolardır.

Arazi kiralamaya uygunluk durumu

Dünya Bankası'nın 2018 yılında yayınladığı rapora göre, Pakistan'ın yüz ölçümünün (880 bin kilometre kare) %47,09'unu tarımsal araziler oluşturmaktadır. Ekili arazilerin ise toplamda 22,07 milyon hektar olduğu belirtilmektedir.

Ülkenin coğrafi bölgelerine bağlı olarak ortaya çıkan iklimsel ve ekolojik çeşitlilik tarım ürünü yelpazesinin de geniş olmasına imkân vermektedir. Ekilen ürüne göre yılda iki kez (Ekim-Aralık ve Nisan-Mayıs döneminde) mahsul alınabilmektedir. Tarımsal üretimde verimin artırılmasına yönelik programların etkisiyle 2020-21 döneminde tarım sektörünün %2,77 büyüme gerçekleştirdiği ulusal raporlarda yer almaktadır.

Pakistan, küresel iklim değişikliğinden en fazla etkilenen ülkelerden biridir. Küresel ısınma ve su kıtlığına bağlı olarak kullanılabilir tarım arazileri gün geçtikçe azalmaktadır. 2020 yılında, bir önceki yıla göre Muson döneminde (Temmuz-Eylül) düşen yağış oranının %41,2 arttığı, buna karşılık Muson sonrası dönemdeki (Ekim-Aralık) yağış oranının %26,4 oranında azaldığı raporlarda kaydedilmektedir. Yağış durumunda ortaya çıkan düzensizlik, halihazırda su depolama kapasitesi düşük olan Pakistan'ın tarımsal faaliyetlerde suyun verimli kullanımını olumsuz etkilemektedir. Buna ilaveten, toprağın kısa dönemde aşırı yağış alması, kalan zamanda ise sulama imkanlarının azalması tabiatıyla toprak kalitesini ve tarımsal verimliliği de azaltmaktadır. (Örneğin ağır Muson yağışları sebebiyle pamuk üretiminde %22,8 düşüş yaşanmıştır.)

2022 yılı itibariyle Pakistan'da geniş çaplı kuraklık ve su sıkıntısı yaşanmaktadır. Ülkede sıcaklıklar mevsim normallerinin çok üzerinde seyrederken, barajlar ve su kaynaklarında neredeyse yüzde 40 oranında azalma gözlemlenmektedir.

Kaynak: (DEİK, 2022)

VERGİLENDİRME

VERGİLENDİRME (Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmasının olup olmadığı, yatırımcılara uygulanan vergiler, vb)

Pakistan'ın temelini 2001 tarihli Gelir Vergisi Kanunu'nun ve 2019'da bu kanunda yapılan değişikliklerin oluşturduğu vergi sisteminde kurum vergileri, bankalar, bankacılık sektörü dışındaki halka açık şirketler, geriye kalan belirli ölçekteki diğer tüm şirketler ve küçük ölçekli şirketler için ayrı ayrı olarak dört farklı şekilde düzenlenmektedir. En yüksek vergiye tabi olan bankalar için yüzde 35'lik bir gelir vergisi söz konusudur.

Bankacılık sektörü dışındaki halka açık şirketler ile geriye kalan belirli ölçekteki diğer tüm şirketlere uygulanan vergi oranı 2019 mali yılı ile birlikte yüzde 29 olarak belirlenmiştir ve her yıl birer puan indirilerek 2023 yılından itibaren yüzde 25 olarak uygulanması planlanmaktadır. Benzer şekilde küçük ölçekli şirketler için de 2019'daki yüzde 24'lük orandan 2023'te yüzde 20 olacak şekilde bir geçiş söz konusudur.

Katma değer vergisi (KDV) yüzde 17 seviyesindedir ve federal hükümet tarafından tahsil edilmektedir. İmalat, perakende ya da toptan satış seviyesinde tek noktada tahsil edilen bu vergi ithal ürünlere de uygulanmaktadır. Hizmet ticaretinde ise eyaletler yüzde 13 ila 16 arasında değişen bir satış vergisi uygulamaktadır.

Pakistan hükümeti, vergi tabanının genişletmek ve vergi gelirlerini artırmak için çaba sarf etmektedir. 2019 mali yılı itibariyle 220 milyon nüfuslu ülkede sadece 1,9 milyon kayıtlı vergi mükellefi bulunmaktadır ve toplam vergi gelirin GSYİH'ye oranı ancak yüzde 11,6 seviyesindedir. 2020 mali yılı sonu itibariyle vergi gelirin yüzde 39 artması hedeflenmektedir.

Gelir Vergisi Kanunu'nun muafiyetlere ilişkin 41'inci maddesi uyarınca tarımsal gelirler federal vergiden muafır. Bununla birlikte, eyaletler kendi vergi kanunları çerçevesinde farklı vergi oranları uygulamaktadır.

Kaynak: (Anonim b, 2022)

KAYNAKÇA

- Anonim a. (2022, 08 10). *Pakistan Ülke Profili*. Ticaret Bakanlığı Resmî İnternet Adresi: <https://ticaret.gov.tr/data/5f1ed9ba13b876b04c77d3f3/Pakistan%20%C3%9C%9C%20Profili-2022.pdf> adresinden alındı
- Anonim b. (2022, 10 02). *Pakistan Pazar Bilgileri*. Ticaret Bakanlığı Resmî İnternet Adresi: <https://ticaret.gov.tr/data/5ee87ec213b87603d40acbef/Pakistan%20Pazar%20Bilgileri-2022.pdf> adresinden alındı
- DEİK. (2022, 10 01). *Pakistan Türk Firmalar İçin İş Yapma Rehberi*. Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu Resmi İnternet Adresi: <https://www.deik.org.tr/contents-fileaction-26332> adresinden alındı
- Dışişleri Bakanlığı. (2022, 09 20). *Pakistan Ülke Künyesi*. T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmî İnternet Adresi: <https://www.mfa.gov.tr/pakistan-kunyesi.tr.mfa> adresinden alındı
- DTÖ. (2022, 09 15). "*Prefential Trade Arrangements*". Dünya Ticaret Örgütü, Tercihli Ticaret Anlaşmaları Resmi İnternet Adresi: <http://ptadb.wto.org/Country.aspx?code=586> adresinden alındı
- Dünya Bankası. (2022, 09 28). "*Climate Change Knowledge Portal*". Dünya Bankası İklim Değişikliği Bilgi Portalı Resmi İnternet Adresi: <https://climateknowledgeportal.worldbank.org/country/pakistan/climate-data-historical> adresinden alındı
- FAOSTAT. (2024, 15 05). *Faostat veritabanı*. Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü Resmî İnternet Adresi: <https://www.fao.org/faostat/en/#data/RL> adresinden alındı
- Pakistan İstatistik Bürosu. (2022, 08 01). Pakistan İstatistik Bürosu Resmî İnternet Adresi: https://www.pbs.gov.pk/sites/default/files/tables/agriculture_statistics/table_1_area_production_crops.pdf adresinden alındı
- Resmî Gazete. (2022, 08 10). *Resmî Gazete arşivi*. T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmî Gazete: www.resmigazete.gov.tr adresinden alındı
- TOB. (2022, 08 12). *Anlaşmalar ve Protokoller*. Tarım ve Orman Bakanlığı, AB ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü: <https://www.tarimorman.gov.tr/ABDGM/Menu/74/Anlasma-Ve-Protokoller> adresinden alındı
- Trademap. (2024, 05 16). *Trademap veritabanı*. "International Trade Center" Resmî İnternet Adresi: www.trademap.org adresinden alındı

Bu çalışma, Ülkemiz ve Pakistan arasında tarım ve ormancılık alanlarındaki ilişkileri ortaya koyarken, Pakistan'da yatırım yapabilecek Türk iş insanlarına yardımcı olmak amacıyla; Tarım ve Orman Bakanlığı, Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanmıştır.

Ayrıntılı bilgi için;

Ceysun MOLLA
Tarım ve Orman Uzmanı
İkili İlişkiler ve Protokol Daire Başkanlığı
0312 287 3360 – dâhili: 4605
ceysun.molla@tarimorman.gov.tr

İslamabad Büyükelçiliđi İletişim bilgileri;

Adres:
Telefon Numaraları:
Acil Durum / Nöbetçi Telefon Numarası
E-posta

Street 1, Diplomatic Enclave, G-5, 44000
Islamabad - Pakistan
+92 51 831 98 00, +92 51 831 98 10
embassy.islamabad@mfa.gov.tr

İslamabad Ticaret Müşavirliği İletişim Bilgileri:

Adres:
Telefon Numaraları
E-posta

Street 1, Diplomatic Enclave, G-5, 44000
Islamabad - Pakistan
+92 51 282 91 23, +92 831 98 28
islamabad@ticaret.gov.tr